

УДК 316.32:316.7

КОЛЕКТИВНІ ІДЕНТИЧНОСТІ В ГЛОБАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: КОНКУРЕНЦІЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МОДЕЛЕЙ

Л. В. Хашієва,

кандидат наук з державного управління,

докторант кафедри політології та філософії, Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

Статтю присвячено дослідженню практик формування колективних ідентичностей в умовах глобального полікультурного середовища. Аналізуються найгостріші суспільні виклики, що зумовлюють кризу сучасної національно-культурної ідентичності. Обґрунтовується роль держави щодо формування символічних полів, завдання яких – сприяти ототожненню людини з власною нацією.

Трансформація ідей мультикультуралізму разом із появою нових ідентифікаційних моделей розглядаються як форма протистояння глобалізаційному тиску на соціокультурну сферу. Наголошується на необхідності вироблення принципів визнання множинності культур та релігій, самоцінності кожної з них, без яких утримання стану динамічної рівноваги як умови виживання людської цивілізації видається неможливим. Ініціюється пошук альтернативних стратегій культурної політики як механізму зниження ризику втрати етнокультурної самобутності в контексті сучасних соціокультурних змін.

Ключові слова: колективні ідентичності, національна ідентичність, соціокультурна ідентичність, мультикультуралізм, глобалізація, культурна політика.

L. V. Khashiyeva,

Ph.D in Public Administration, doctorate student of Political Science and Philosophy Department, Kharkiv Regional Institute for Public Administration of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

COLLECTIVE IDENTITIES IN THE GLOBAL SOCIETY: CONCURRENCE OF ALTERNATIVE MODELS

The article is devoted to the study of practices of collective identities formation in global multicultural environment conditions. The most pressing social challenges conditioning the actual national and cultural identity crisis are analyzed. The state participation in symbolic field formation whose task is to contribute to the identification of the individual with his nation is substantiated. Transformations of multiculturalism ideas and new identification models emergence are considered as a form of resistance to the globalizing pressure on the socio-cultural sphere. The necessity to determinate principles of the recognition of cultural and religious diversity, of any one of them inherent value that it's impossible to maintain a dynamic balance as a condition for the survival of human civilization without is emphasized. The search for alternative strategies of cultural policy as a mechanism of the reduction of the ethno-cultural identity loss risk and overcoming of the crisis of collective identity in the context of contemporary socio-cultural changes is initiated.

Key words: collective identities, national identity, socio-cultural identity, multiculturalism, globalization, cultural politics.

Л. В. Хашієва,

кандидат наук государственного управления,

докторант кафедры политологии и философии, Харьковский региональный институт государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины

КОЛЛЕКТИВНЫЕ ИДЕНТИЧНОСТИ В ГЛОБАЛЬНОМ ОБЩЕСТВЕ: КОНКУРЕНЦИЯ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ МОДЕЛЕЙ

Статья посвящена исследованию практик формирования коллективных идентичностей в условиях глобальной поликультурной среды. Анализируются наиболее острые общественные вызовы, обуславливающие кризис современной национально-культурной идентичности. Обосновывается роль государства по формированию символических полей, задача которых – способствовать отождествлению человека со своей нацией.

Трансформация идей мультикультурализма и появление новых идентификационных моделей рассматриваются как форма противостояния глобализационному давлению на соціокультурную сферу. Подчеркивается необходимость выработки принципов признания множественности культур и религий, самоценности каждой из них, без которых становится невозможным поддержание состояния динамического равновесия как условия выживания человеческой цивилизации. Иницируется поиск альтернативных стратегий культурной политики как механизма снижения риска утраты этнокультурной самобытности в контексте современных соціокультурных изменений.

Ключевые слова: коллективные идентичности, национальная идентичность, соціокультурная идентичность, мультикультуралізм, глобалізація, культурная политика.

© Хашієва Л. В., 2015

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Останнім часом склалася стійка традиція розглядати суперечності сучасної соціокультурної реальності в контексті глобалізації як сукупності процесів та явищ, що суттєво змінюють сучасну світобудову, її структурно-функціональну організацію. Серед принципових “ефектів” глобалізації, з одного боку, підвищення взаємозалежності та взаємного впливу держав і регіонів, а з другого – локалізація, відособлення, прагнення до збереження культурної ідентичності за всяку ціну. У цих умовах особливої актуальності набуває здатність культури (національної, регіональної, локальної) адаптуватися до швидкозмінних умов, схильність до діалогу, уміння вибудовувати відносини на засадах поваги, відкритості, толерантності.

Нового імпульсу політичним дебатам щодо європейської ідентичності, що базується на принципах культурного плюралізму та збереження етнокультурної самобутності в умовах єдиного культурного простору [8], надали соціальні конфлікти в різних країнах, які, на наш погляд, слугують зайвим підтвердженням тому, що мультикультуралізм – це не лише право на культурні цінності та традиції, а й відповідальність за “включеність” у полікультурне середовище, дотримання норм і правил соціально-відповідальної поведінки.

Показовим у цьому сенсі є визначення М.Мерло-Понті процесу ідентифікації як усвідомлення себе й свого місця в соціумі, усвідомлення синхронності життя людини однієї страти з життям іншого представника цієї ж соціальної верстви, повсякчас більшого розходження між повсякденним світом і ціннісними судженнями людей іншого рівня. У результаті “соціальний простір починає поляризуватися, на світло виходить “регіон пригнічених”. Під час кожного поштовху, що походить з певної точки соціального простору, згуртованість посилюється, незважаючи на різницю ідеологій та професій. Клас стає реальністю, а, як відомо, ситуація набуває ознак “революційної”, коли єдність, що об’єктивно пов’язує різні верстви пролетаріату (тобто в кінцевому рахунку та єдність, що могла б відкритися абсолютному спостерігачеві), проживається в модальності сприйняття якоїсь спільної для існування кожної верстви перешкоди” [1, с. 561].

Таким у цілому є сценарій, що має багато спільного з історичними подіями в Україні, коли в ситуації недосформованої національно-культурної ідентичності, у тому числі її громадянської складової, завершилося знищення етнокультурних кодів, а зміна стилю та способу життя кіль-

кох поколінь українців, часткова маргіналізація відбулися значно швидше, ніж це очікувалося.

Заяви деяких нинішніх і колишніх лідерів європейських держав – А.Маркель, Д.Кемерона, Н.Саркозі – щодо “провалу політики мультикультуралізму” демонструють неготовність представників різних етнокультурних спільнот до продуктивного діалогу як на державно-політичному, так і на суспільно-побутовому рівні, неефективність заходів із підтримки національно-культурної ідентичності, відсутність концепції міжкультурного діалогу та дієвих механізмів взаємодії етносів і культур в умовах світу, що глобалізується. Оскільки йдеться про реальну політику та долю цивілізації, одного визнання недостатньо, є нагальна потреба в детальному аналізі причин та пошуку можливих шляхів розв’язання цієї проблеми.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вітчизняні науковці, що досліджують відповідну проблематику, усе частіше наголошують на тому, що державні практики щодо формування національної ідентичності українців піддаються впливу традиційного розколу – ідейного та культурного.

Так, Л.Нагорна у своєму комплексному дослідженні, присвяченому проблемам соціокультурних ідентичностей, зокрема зазначає, що притаманна українським владним структурам непослідовність вкупі з протистоянням різних політичних сил мала свого часу як позитивні, так і негативні наслідки [2, с. 79]. До позитивних вона відносить той факт, що Україна не стала на шлях етнократії, як це сталося в країнах Балтії. Самовизначення України здійснювалося не на базі національно-етнічної, а на основі національно-державницької парадигми, практично без дискусій було затверджено “територіальний” варіант громадянства. Тим не менш, на думку Л.Нагорної, фундамент для небезпечного “дрейфу в бік етнізації” все ж було закладено. Зокрема, Конституція 1996 р. виявилася не вільною від впливу ідей етнічної селекції. У ст. 11 консолідаційні завдання держави сформульовані таким чином, що стосуються лише української етнопції [2, с. 79].

В умовах модернізації конструювання національної ідентичності, з одного боку, пов’язується з ризиком ідеалізації минулого, а з другого – несе загрозу історико-культурного забуття, підміни фактів, трансформації символічного простору. Звертання до “національних травм”, – пише Л.Нагорна, – яке надто часто слугує досягненню короточасних політичних цілей, відтворює в колективній свідомості своєрідним “лакримо-

генезисом” (термін М. фон Гагена) – постійним “жалібним плачем” із приводу віковичних втрат і страждань українців. Хоча, інколи не так важливо “бути собою” вчорашнім, ніж шукати модулі суспільних перетворень і змінюватися разом із ними [2, с. 128].

Схожу думку висловлює й відомий німецький філософ Юрген Габермас. Досліджуючи проблеми формування європейської ідентичності, Ю.Габермас, зокрема, зазначає: “Наше завдання полягає не тільки в тому, щоб переконатися у спільному походженні з часів Європейського Середньовіччя, а й у тому, щоб розвинути нові політичні амбіції, які б відповідали ролі Європи у світі XXI ст.” [9, с. 68].

Ю.Габермас вважає, що в майбутньому в європейській культурі може відбутися диференціація загальної політичної культури й відособлених національних традицій у мистецтві, літературі, історіографії, філософії тощо. Європейський конституційний патріотизм, на думку філософа, має постати на підставі різних інтерпретацій, які відповідають тим самим універсалістським правам і конституційним принципам, але в контексті різних національних історій [9, с. 67–68].

Незважаючи на значну кількість наукових робіт, присвячених тим чи іншим аспектам зазначеної проблеми, питання щодо можливих шляхів подолання внутрішніх суперечностей множинної ідентичності в умовах, коли принцип виключної політичної або культурної належності кожного окремого індивіда до однієї держави поступово втрачає свою актуальність, усе ще залишається відкритим і потребує подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Формулювання цілей (мети) статті. Новим випробуванням для національно-культурної ідентичності різних країн став заклик західноєвропейських лідерів повернутися до обговорення ідей мультикультуралізму. Сьогодні цією темою насичений світовий політичний дискурс: водночас як одні намагаються викреслити ці ідеї як такі, що не відповідають нинішній ситуації, інші закликають глибше розібратися в сутності теоретичних конструкцій, постульованих мультикультуралізмом, і заново проаналізувати практики співіснування людей – носіїв різних культурних традицій та релігійних цінностей – у межах однієї території, які склалися в різних країнах, що і є основною метою цієї публікації.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Актуалізуючи картину кризи колективної ідентичності в різних країнах, можна дійти висновку: становлення ідентифікаційних матриць

було процесом, позбавленим серйозної уваги з боку держави та суспільства, через що цей процес відбувався стихійно, поза межами ціннісних русел, що ймовірно вибудовувались у цільовій перспективі культурних політик цих країн. Події, які відбулися, значно відбилися на репутації культури в стратегії стійкого розвитку, де остання розглядалася як один з основних ресурсів. У результаті чого концепцію мультикультуралізму вкотре піддали жорсткій критиці. При цьому слід наголосити, що позитивні практики та успішний досвід її реалізації, наприклад, у канадській моделі, що підтримує культурне різноманіття протягом тривалого часу, продовжує ігноруватися.

Постає питання: чи завжди результат співіснування, закладений у теоретичній моделі, буде однозначно позитивним на практиці? На яких засадах здійснюється взаємодія людей у неінтегрованому суспільстві, якщо вона має різні прояви – конкуренція та зіткнення, “приховане” протистояння в межах однієї держави, компроміс і пошук балансу сил та інтересів груп і спільнот? Загальні принципи, безумовно, існують і вони збереглися як базова схема, наразі закріплена в канадській моделі мультикультуралізму. Так, щорічно у відкритих офіційних звітах уряду Канади щодо практичної реалізації Акта про мультикультуралізм (1971) чиновники, науковці та експерти оцінюють досягнутий рівень толерантності та взаєморозуміння в суспільстві, адекватність вжитих заходів і ресурсів щодо підтримки етнокультурної самобутності як іммігрантів, так і корінних народів для збереження всього спектра культурного різноманіття, обговорюють існуючі гарантії захисту індивідуальних прав іммігрантів і колективних прав етнокультурних общин, об’єднань, виявляють нові проблеми та напрями діяльності, такі як запобігання проявам расизму, різним формам нерівності. А отже, можна стверджувати, що йдеться про формування підвалин колективної ідентичності.

Життєздатність будь-якої моделі полягає в можливості її адаптації до швидкозмінних умов. У варіативності й багатоманітності комунікативних практик і моделей соціальної взаємодії людей як носіїв різних культурних традицій та релігійних уподобань виражається складність реалізації концепції мультикультуралізму, що не може не братися до уваги в процесі конструювання колективної ідентичності.

Як основа для розробки стратегій культурної політики в різних країнах і в різні історичні періоди приймалися такі концептуальні ідеї, що визначають тип мультикультуралізму:

– “плекання” та експлуатація екзотичних культур, що призводять до маргіналізації соціокультурного простору, – “мультикультуралізм бутіка”;

– право різних культурних груп на співіснування за принципом рівності з усіма іншими у разі нівелювання індивідуальних критеріїв свободи культурного різноманіття та комерціалізації системи взаємодії між культурами – “неоліберальний мультикультуралізм”;

– визнання культурних відмінностей з головною метою – недопущення насилля у сфері духовної репрезентації – “критичний мультикультуралізм”;

– субстанціоналізація політичного підґрунтя культурних проявів суспільного характеру – “постанський мультикультуралізм”;

– зв’язок феномену культурного різноманіття з історією колонізації світу – “поліцентричний мультикультуралізм”;

– зменшення або пом’якшення загроз міжетнічних війн, внутрішньосуспільного або державного насилля стосовно тих людей та спільнот, культурних меншин, що намагаються змінити або відмежуватися від колишньої культурної ідентичності, – “мультикультуралізм страху”;

– пріоритет особистої свободи культурного самовизначення над суспільним з огляду на одночасне проголошення свободи етнокультурної групи, де суб’єктивна представленість розмивається, – “ліберальний мультикультуралізм”;

– пріоритет суспільства над індивідом, переваги під час вирішення питання щодо культурної багатоманітності будуються виходячи з пріоритетів суспільства – “комунітаристський мультикультуралізм” [3, с. 79].

Відповідні “модифікації” мультикультуралізму набули поширення по всьому світу, а значення самої концепції на тлі розвитку глобалізації значно зросло. Сьогодні мультикультуралізм виступає одним із центральних факторів, що впливають на потенціал міжкультурного діалогу в умовах територіальної мобільності населення, поряд із визнанням культурного різноманіття; необхідністю розвитку толерантності в суспільстві; формуванням колективної (громадянської) ідентичності; розвитком демократії та громадянського суспільства. Ідеї мультикультуралізму корелюють із моделями культурної політики різних країн в умовах глобалізації. Їх домінантою стає комунікативна природа соціальної взаємодії та творчий потенціал культури поведінки.

Однак суспільну свідомість продовжує турбувати питання щодо реальних перспектив збереження мирного співіснування в єдиному просторі людей, які поділяють різні культурні та релігійні

цінності. Чи є парадигма мультикультуралізму, що виникла “природним шляхом” в умовах інтенсифікації міграційних процесів, лише благим починанням висококультурних спільнот експертів, науковців і політиків щодо зняття конфліктної напруженості в суспільстві? Наскільки вона підкріплена законодавчо? Чи забезпечуються права людини та громадянина, незалежно від етнокультурної та релігійної належності в повному обсязі, що відповідає сучасному цивілізаційному рівню?

Побудова багатофакторних культурологічних моделей, що включають адаптаційні, ідентифікаційні, комунікативні складові, у динаміці країни пов’язується з вирішенням масштабних завдань, зумовлених інтенсифікацією міграційних потоків, концентрацією факторів соціальної напруженості в країнах, які приймають базові принципи вільного саморозвитку культур в єдиному територіальному просторі [10]. Демократизація, з одного боку, сприяє культурному плюралізму – зростанню різноманітності та численності проявів культури, визнанню багатоманітності соціокультурного розвитку. Однак, з другого боку, вона виявляє існуючі розбіжності між деклараціями рівності культур та можливістю визнання цінностей іншої культури рівними цінностям культури власної. Усе частіше під час обговорення проблеми культурного різноманіття в сучасному світі домінантою стає визначення кордонів конвенціоналізму та універсалізму як пояснювальних моделей взаємодії в умовах глобалізації, що актуалізує проблему “зловживання культурою”, пов’язану зі зворотною стороною культурної толерантності в умовах соціальної нерівності [6, с. 279–291, 324–325]. А на перший план виноситься проблема вдосконалення практик упровадження мультикультуралізму, оскільки в теоретичному полі мають місце викривлення його принципів. На наш погляд, визнання багатоманітності культур зберігає свій статус важливої умови існування людей у світі, а наділення цього принципу моральними конотаціями здатне посилити гуманістичну складову культурологічного дискурсу публічної політики.

Неможливо заперечувати той факт, що поширення мультикультурного підходу мало як позитивні, так і негативні наслідки. Зміст суперечливих оцінок полягає в іншому: у відмові від пустого декларування, у наявності (або відсутності) в урядів полікультурних держав реальних механізмів щодо надання кожній людині можливості подолання соціальної та культурної нерівності, отримання рівних прав для творчого саморозвитку та самореалізації. Якщо такі мож-

ливості (чи то соціальний захист, чи матеріальна підтримка, доступ до культурних цінностей та інформаційних ресурсів) відсутні, то досягнення позитивних результатів буде надзвичайно проблематичним.

У контексті існуючих суперечностей у розумінні, трактуванні та застосуванні поняття мультикультуралізму успішність культурної політики багатьох країн пов'язується зі стійкістю колективної ідентичності. Україна реалізує цю стратегію через механізми діючих законодавчих та нормативно-правових актів, спрямованих на закріплення в суспільстві такої ієрархії цінностей, у якій соціальна рівність й особиста свобода, відповідальність, знання, професіоналізм, прагнення успіху та матеріального добробуту узгоджуються з традиціями й історично визнаними цінностями культури. Тобто з цінностями справедливості та соціальної турботи, довіри один до одного і соціальної держави, якою проголосила себе Україна, з повагою до традицій вітчизняної культури, заснованих на прийнятті всіх культур і релігій, які є її складовими. Такими є загалом контури ідеальної моделі, що декларуються владними структурами. Однак реалізація стратегії, спрямованої на її побудову, потребує серйозних зусиль з боку всіх суб'єктів культурної політики – урядових і неурядових організацій, громадських і релігійних об'єднань, а в кінцевому підсумку, від кожної людини.

В умовах інтенсифікації глобальних процесів обговорення теоретичних та практичних основ культурної політики, позитивних практик адаптації й інтеграції всіх громадян у нове соціокультурне середовище набуває ще більшої актуальності, оскільки зачіпає національні інтереси України у сфері культури, що забезпечує основи колективної ідентичності. Недостатньо розробленими в концепції культурної політики залишаються проблеми формування української національної та громадянської ідентичності. Зберігається дискусійність подолання вузькоетнічного навантаження поняття “українець” та обґрунтування процесу національно-культурної ідентифікації за іншими “параметрами”, з урахуванням загальнонаціональної цивілізаційної та державної, громадянської ідентифікації.

У цьому зв'язку значно зростає потреба в реалізації міждисциплінарних наукових проєктів, спрямованих на розробку методологічних підходів до створення альтернативних моделей культурної політики, в об'єктивній оцінці їхньої ефективності з урахуванням зміни інформаційно-комунікативної матриці соціуму, яка трансформує субстанціональні основи міжкультурної взаємодії між людьми.

На наш погляд, переосмислення сутності й характеру культурного розвитку, звернення до міждисциплінарності як основи дослідження трансформаційних процесів і створення багатофакторних культурологічних моделей колективної ідентичності дасть змогу продемонструвати потенціал динамічної рівноваги полікультурного середовища в контексті сучасних тенденцій соціальної та культурної динаміки. Підхід, що пропонується, не замикається лише на пошуку національної моделі культурної політики, а просувається до визнання важливості розробки базових ціннісно-сміслових підвалин міжкультурної взаємодії, які будуть включені в альтернативні стратегії, що відкрито вступають у конкуренцію за нову модель національно-культурної ідентичності.

Актуалізується в цьому зв'язку й потреба в розробці нормативно-правових та інформаційно-технологічних механізмів, в обґрунтуванні концептуально оформлених підходів до розв'язання проблем регулювання міграційних потоків та адаптації людей до умов полікультурного середовища, яка набуває нової якості у міру інформатизації соціокультурної реальності. У цілому розвиток інформаційно-комунікаційних технологій справив значний вплив на формування національних культур. Цей вплив став ще помітнішим з огляду на появу транснаціональних культурних верств, перетворившись на потужний засіб створення та передавання культурних патернів і стильових моделей, які стають частиною повсякденності [7]. Вплив ЗМІ на суспільні процеси та стан полікультурних суспільств вже не може не враховуватись під час розробки концепцій стратегічного управління соціокультурними процесами в сучасних умовах. Сьогодні змінюються основи ідентифікації в цілому, часто вони вже не відповідають традиційним принципам формування ідентичності, тому культурна політика в нових глобально-локальних умовах стає інтегративною, заснованою на взаємодії уряду та громадянського суспільства. Цим зумовлено необхідність розробки нових форм підтримки лояльності й контролю над символами, образами та ідеями, тобто створення в суспільстві сучасної інформаційно-комунікаційної структури для розвитку дискурсивних процесів, які сприяли б вираженню національно-культурної ідентичності в епоху інтенсивних транскультурних обмінів та відкритого інформаційного простору.

Якщо, з одного боку, держава зберігає “сміслотворчу” роль, то вона й бере на себе функцію заповнення символічних полів, завдання яких – сприяти ототожненню людини з власною державою. З другого боку, якщо важливі сегменти со-

ціокультурного простору віддаються політичним структурам і засобам масової інформації, то слід мати на увазі, що останні й стають “постачальниками” зразків, символів та ідей, які формують особисті й колективні ідентичності. Парадоксальність некерованої ситуації полягає в одночасному прояві інформаційного тиску багатоманітної інформації у разі вакууму гуманістичних ідей, коли в соціум “вкидається” потік повідомлень, що включає значну кількість символів та астрономічну величину комбінацій, але за всієї інформативності вони, по суті, неперерадані, оскільки потребують занадто багато операцій для вибору. Більш того, підпорядкованість комунікативного акту певному коду, що відображає ідеологічний універсум, передбачає, що під час кожного нового комунікативного акту перебудовується й код [4, с. 56].

Тому координація культурної й інформаційної політики виступає сферою відповідальності держави, водночас як діяльність уряду і суспільна активність здатні впливати на стан національно-культурної ідентичності за рахунок усього комплексу інституціональних структур, вступаючи у відкриту конкуренцію за сферу духовної консолідації, збереження та розвиток державності й підтримки необхідної суспільної рівноваги.

Культурологічний дискурс пронизує інформаційно-комунікативну матрицю громадянського суспільства, яке може скластися в Україні лише в умовах нової соціокультурної ситуації, коли стане можливим створення нових умов для участі всього населення країни в культурних проєктах із перетворення соціального середовища, забезпечення доступу до культурних цінностей, створення умов для активної участі в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Відповідний соціокультурний контекст сприятиме укріпленню колективних ідентичностей з новою ієрархією цінностей, де соціальна рівність та особиста свобода, відповідальність, знання, професіона-

лізм, прагнення успіху та матеріального добробуту будуть узгоджені з традиціями й історично визнаними цінностями культури. Тобто цінностями справедливості та соціальної турботи, довіри один до одного і держави, з повагою до традицій вітчизняної культури, заснованими на прийнятті цінностей всіх культур і релігій, що є її складовими. Однак посилення соціальної та культурної нерівності в умовах глобалізації притаманне сьогодні багатьом країнам [5], тому питання щодо ефективності культури в справі збереження національної стабільності та безпеки, виховання покоління на засадах поваги до культурних традицій у полікультурному середовищі за своєю важливістю прирівнюється до соціально-економічних і геополітичних проблем. А отже, проблеми збереження цілісності української культури й формування національно-культурної та громадянської ідентичності стають центральними в дискурсах влади.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розхитування від початку цілісної конструкції полікультурності, вторгнення соціально-економічних дискурсів у сферу культурного призвели до перетворення мультикультуралізму на один з утопічних політичних проєктів. У цьому варіанті він і піддається критиці в багатьох країнах. На наш погляд, перспективи полікультурної реальності в Україні, де, незважаючи на все, існує позитивний досвід суспільного співіснування в умовах етнокультурного та конфесійного різноманіття, а культурний плюралізм стає ознакою сучасної соціокультурної реальності, не надто песимістичні. Однак створення комфортного полікультурного середовища як умови укріплення колективної ідентичності вимагає значних зусиль не тільки з боку держави, а й всього суспільства. Фундаментальні дослідження в цій сфері спрямовані, передусім, на розвиток багатовимірного мислення сучасної людини, є перспективним напрямом соціально-гуманітарного знання.

Список використаних джерел

1. Мерло-Понти М. Феноменология восприятия / М. Мерло-Понти ; пер. с фр. под ред. И. С. Вдовиной, С. П. Фокина. – СПб., 1999. – 608 с.
2. Нагорна Л. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань / Л. Нагорна. – К., 2011. – 272 с.
3. Токтосунова А. И. Этнокультурная идентичность и диалог в условиях глобализации / А. И. Токтосунова. – Бишкек, 2007. – 375 с.
4. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / Умберто Эко. – СПб., 1998. – 432 с.

References

1. Merleau-Ponty, Maurice (1999) Fenomenologiya vospryyatiya [Phenomenology of Perception]. SPb., 608 p.
2. Nahorna L. (2011) Sotsiokul'turna identychnist': pastky tsinnisnykh rozmezhuvan' [Socio-cultural identity : value demarcations traps]. K., 272 p.
3. Toktosunova A.Y. (2007) Etnokul'turnaya ydentychnost' y dyaloh v uslovyakh hlobalyzatsyy [Ethno-cultural identity and dialogue in the globalization context]. Byshkek, 375 p.

5. Analyzing Inequality: Life Chances and Social Mobility in Comparative Perspective / Ed. by S. Svallford. – Stanford, California, 2005. – 184 p.
6. Barry B. Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism / Brian Barry. – Cambridge, Massachusetts, 2002. – 418 p.
7. Caron A. H. Moving Cultures: Mobile Communication in Everyday Life / A. H. Caron, L. Caronia. – Montreal & Kingston, L., Ithaca, 2007. – 276 p.
8. Culture: Building Stone for Europe 2002: Reflections and Perspectives / Ed. L. Bekemans. – Brussels, 2002. – 349 p.
9. Habermas J. Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe / Jürgen Habermas // In the Condition of Citizenship / edited by Bart van Steenbergen. – Sage Publications Ltd, New York, USA, 1994. – P. 49–70.
10. The Politics of Culture: Policy Perspectives for Individuals, Institutions and Communities / Ed. by Gugi Bradford, Michael Gary and Glenn Wallach. – N.Y., 2000. – 384 p.
4. Эко У. (1998) Отсутствующая структура. Введение в семиотику. [The absent structure. Introduction to semiotics], SPb. – 432 p.
5. Analyzing Inequality: Life Chances and Social Mobility in Comparative Perspective. Ed. by S. Svallford (2005), Stanford, California, 184 p.
6. Barry, Barry (2002). Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism. Cambridge, Massachusetts, 418 p.
7. Caron, A.H., Caronia, L. (2007) Moving Cultures: Mobile Communication in Everyday Life. Montreal & Kingston, L., Ithaca, 276 p.
8. Culture: Building Stone for Europe 2002: Reflections and Perspectives. Ed. L. Bekemans (2002). Brussels, 349 p.
9. Habermas, Jürgen, Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe (1994). In the Condition of Citizenship, edited by Bart van Steenbergen, Sage Publications Ltd, New York, USA, 49-70.
10. Bradford, G., Gary, M. and Wallach, G. (2000) The Politics of Culture: Policy Perspectives for Individuals, Institutions and Communities. N.Y., 384.